

Dragan Dragić

RADOSAV PAVLOVIĆ I NJEGOVO DOBA

Dok se za druge dvije velikaške bosanske porodice srednjeg vijeka, mogao približno tačno utvrditi kraj iz koga potiču; tako za Vukčiče — Hrvatiniće kraj oko srednjeg Vrbasa, a za Kosače Gornje Podrinje, gdje se može u užem smislu označiti selo Kosače kao ishodište porodice, dotle se za Pavloviće, odnosno Jablaniće — Radenoviće samo nagadalo odakle potiču. Obično se uzimalo da je središte njihovog porijekla današnji rogatički kraj ili u širem smislu zemlje od Sarajeva do Drine, i od Spreče do rijeke Prače, odnosno nešto južnije. U svojoj studiji o njihovom glavnom gradu tj. dvoru Borču, Mazalić je iznio mišljenje da je: »Prvobitno sjelo Pavlovića bilo u selu Borču, udaljenom oko pet kilometara zračne linije od tog dvora, čije se masovne ruševine na velikom prostoru oko skoro 3/4 km dužine protežu na kosi pored današnjeg sela Varošišta, kilometar i po zračne linije na zapad od željezničke stanice Mesići — Rogatica«. ¹ Međutim, zbog novih podataka, ovo njegovo mišljenje može se donekle modificirati.

»U Gazi Husrefbegovoj vakufami, izdatoj 1531. godine kojom on, u svrhu izdržavanja, podaruje svojoj novopodignutoj džamiji i imaretu, razna imanja, nalazi se među poklonima iz Bosne jedan ćifluk u selu Jablanovu, u nahiji Lukavici, kotara sarajevskog.« ² Kako su Turci ostavili poslije zauzeća Bosne staru srednjovjekovnu administrativnu podjelu, može se pretpostaviti da je ova Lukavica sačinjavala u srednjem vijeku manju župu. U toj župi bilo je selo Jablanovo koje se spominje u Husrefbegovoj vakufami.

Otac Pavla Radenovića zvao se Raden Jablanić, dobivši to prezime po svom ocu Jablanu. Imanje na kome je taj Jablan živio, dobilo je po njemu svoje ime Jablanovo. U njegovoj blizini nastala je velika srednjovjekovna nekropola, koja je bila na nečijoj »plemenitoj baštini«. Po njezinom imenu Pavlovac, ona se veže za Pavla Radenovića, te je nesumnjivo bila svojina Pavlovića, a iz toga slijedi da je Jablan začetnik porodice Jablanića. »Prema tome pretpostavlja se da Jablanići potiču iz Lukavice i da je u njoj vjerovatno ostala jedna grana porodice, dok je druga vrlo rano, možda već sa Radinom Jablanićem osnovala Borač.« ³

Za kneza Pavla doznajemo prvi put iz listine kralja Tvrtka I od 12. marta 1380, kojom se Hrvoje podiže na stepen velikog vojvode i na kojoj je zabilježeno među svjedocima i ime kneza Pavla Radenovića. Njegova veća aktivnost osjeća

1 D. Mazalić, Borač, bosanski dvor srednjeg vijeka, Glasnik hrvatskih zemaljskih muzeja u Sarajevu 1941, 39.

2 D. Mazalić, Kraj iz koga su Pavlovići porijeklom, G. Z. M. 4/5, 1950, 219.

3 D. Mazalić, Kraj iz koga su Pavlovići porijeklom, 223,

se tek u doba kraljice Jelene. Za vrijeme kratkog interregnuma Jeleninog, proces razvijanja samostalnih feudalnih oblasti koji je počeo uskoro poslije smrti Tvrtka I, bio je u punom razmahu. Kada kraljica Jelena u jednoj povelji kaže da je odluku donijela: »Savetom sa bogodarovanim velmožama vlastele kraljevstva mi rusaga bosanskog s vojvodom Hrvojem, i sa knezom Pavlom i s vojvodom Sandaljem i s tepčijom Batalom i s drugom mnogom vlastelom i vlasteličićima našeg kraljevstva«, ona ne podvlači samo odlučujuću ulogu »stanka«, sabora bosanske vlastele, već pokazuje i najmoćnije ličnosti bosanske države toga vremena.⁴ Kad je zajedno s Vlatkom Vukovićem 1391. godine, zauzeo Konavle i dobio svoj dio, uticaj kneza Pavla se proširio sve do morske obale. »On je gospodario polovinom Konavala, Trebinjem, Vrmom, Bilećom i Fatnicom, a glavne zemlje Pavla Radenovića su se prostirale od Dobruna na istoku do Vrhbosne na zapadu s glavnim centrima u gradovima Borač i Olovo.«⁵ Pavle Radenović aktivno učestvuje u događajima koji su uslijedili početkom 15. vijeka. Zajedno sa ostalim bosanskim magnatima podržava Ostoju u sukobima sa Ugarskom.

Međutim, kad je Ostoja napao Dubrovnik, Pavle i Sandalj su obećali podršku gradu, a Hrvoje je tražio od kralja da ne napada Dubrovnik. Međutim, 15. jula 1403. kralj je napao na dubrovačku teritoriju, a već u avgustu Pavle se ponaša kao da nije u ratu s Dubrovnikom i u septembru pregovara o miru. Dubrovčani odredeše Pavla Gundulića za pregovore, ali od mira ne bi ništa. Iako su Hrvoje, Pavle i Sandalj bili voljni posredovati za mir do ovog ne dode, nego do unutrašnjeg prevrata, koji je kralja Ostoju koštao prestola (aprila 1404). Novi kralj, »Tvrtko II Tvrtković je 24. juna 1405. potvrdio Dubrovčanima stare privilegije a s njima i pravo na posed Primorja koje im je kralj Ostoja poslednjim ratom bio oteo. Razume se da je pri ovom važnom državnom aktu učestvovao i knez Pavle Radenović, koji se u listini posle hercega Hrvoja spominje na prvom mestu.«⁶

Zbog uplitanja bosanskih velikaša u borbe Žigmunda i Vladisava Napuljskog oko ugarskog prijestola, Žigmund odluči da napadne Bosnu. Nije poznato držanje Pavla Radenovića u ovim sukobima. Poslije poraza kod Dobora 1408, knez Pavle, vojvoda Sandalj i Hrvoje priznaju ugarsku prevlast u Bosni. Stefan Ostoja po drugi put se proglasi za kralja Bosne. Pokornost kralju Žigmundu trajala je sve do 1415. sa manjim prekidima i istupima protiv Žigmunda. U Bosnu 1414. upadaju Turci, a s njima zajedno dolazi i Tvrtko II Tvrtković. Pavle se kolebao između Turaka i Ugara, te nije pružio pomoć Ugrima i Ostoji. Uskoro je uslijedila kazna što je iznevjerio ugarskog kralja i bosansku kraljevinu.

Kneza Pavla nestaje uskoro iza bitke kod Doboja. On gine 23. avgusta 1415. kod Parene Poljane, nedaleko od Sutjeske, kao žrtva zavjere između vojvode Sandalja, i kralja Ostoje. U istorijskim izvorima nije zabilježeno, što je dalo povoda Sandalju i Ostoji da preduzmu ovo mučko ubistvo, no razvitak događaja dokazuju nam, da je glavni razlog bila težnja zavjerenika, da se dočepaju velikog posjeda Pavlovog.

4 S. Ćirković, Istorija srednjovekovne bosanske države, Srpska književna zadruga, Beograd 1964, 177.

5 S. Ćirković, Istorija srednjovekovne bosanske države, 215.

6 J. Radonić, O knezu Pavlu Radenoviću, Letopis Matice srpske (211—216) Novi Sad 1902, 43.

Iza kneza Pavla ostadoše dva sina. Petar i Radosav. Stariji sin Petar bio je prisutan, kad su mu oca ubili a njega su zatvorili u Bobovcu. Ubrzo zatim, vidimo Petra oslobođena, ali u vrlo teškoj situaciji. Vojvoda Sandalj i kralj Ostoja počeli su s uspjehom da napadaju teritoriju ubijenog kneza Pavla, te je knez Petar bio prinuđen da se obrati Turcima za pomoć. Uz njihovu pomoć Petar odbrani svoju teritoriju, pa čak oduze Sandalju Dračevicu i Konavlje. Smrt kralja Ostoje septembra 1418. dala je sukobima u Bosni novi impuls. Već u drugoj polovini septembra (1418) provalili su ponovo u zemlju Turci. Ovog puta došli su u pomoć izolovanom Sandalju. Pomogli su mu da potisne Petra i da do kraja godine povrati svoj dio Konavala. Vojvoda Sandalj nije htio ni po imenu da prizna Stefana Ostojića za svog kralja.

Početkom 1420, odnos između kralja i Petra, na jednoj strani, a Sandalja na drugoj, pogoršao se u tolikoj mjeri, da je rat postao neizbježan. Sandalj ponovo sklopi prijateljstvo s Turcima i ovi predvođeni Isak-pašom dođoše krajem januara 1420. u Bosnu. Nastojanje Sandaljevo, da pridobije Isak-pašu da napadne i na Petra urodilo je plodom. Turci udare na Petra, koji bi pobijeden i ubijen. Njegova se smrt dogodila krajem marta, jer već 31. t.m. šalju Dubrovčani poslanstvo Radosavu, a 1. aprila zaključuje dubrovačko vijeće, da piše kralju i kraljici bosanskoj i izjave saučesće zbog smrti vojvode Petra. »O smrti Petrovoj piše Sandalj u povelji svojoj od 30. maja te godine ovo« ... kada se Petr Paylovic izneveri caru sultanu i ubi ga Isak carev voevoda s carevom vojskom...⁷

Prvi pomeni Radosava Pavlovića i njegova teritorija

Prvi put Radosav Pavlović se pominje 20. januara 1416. godine. Tada se nalazi s vojskom na granici dubrovačke države i vijeće mu poklanja ribe u vrijednosti od 10 perpera. On je boravio u Humu i kroz čitav mjesec februar, pa i početkom marta, srećno ratuje protiv vojske Sandaljeve. »Čete njegove su prelazile i preko granice, te pustošile dubrovački posjed, na što mu Dubrovčani poslaše 16. februara Junija Marina Gundulića, da mu izjave žalost zbog ubijstva očevog i da mu se potuže na te čete.⁸ Zajedno sa bratom Petrom, nastoji da odbrani očevinu što im je i pošlo za rukom.

Smrću vojvode Petra, Radosav nasljeđuje sav posjed Pavlovića. Na porodičnom imanju vojvode Radosava Pavlovića, koje je ležalo između Drine i Bosne, i od Spreče do rijeke Prače, glavno mjesto bio je Borač. Osim ovog grada posjedovala je porodica Pavlovića u gornjoj ili pravoj Bosni još ova značajna mjesta: Olovo, pokraj kojega su bili olovni rudokopi, Prača, znamenito trgovačko mjesto, pokraj koga leži još i danas grad Pavlovac, sagrađen od kneza Pavla Radenovića, Višegrad, Dobrun, Brodar, Ustikolina na rijeci Drini iznad Foče, a možda i Vrhobosnu, Glasinac, Hrtar (trg i župu), Pale i cijelu Romaniju. Na sjeveru se graničio posjed Pavlovića sa Srebrenikom u Usori.

Osim ovoga naslijedio je Radosav još jedno imanje na jugu Bosne. »To imanje obuhvata tri župe: trebinjsku, Vrm i Banjane i polovinu župe konavljanske. Na tom posjedu su bila mjesta: Trebinje (Tribigne), Bileća, Klobuk, Vrm, Sokol, Ljuta i Cavtat. Ova dva posjeda su bila negdje jače, a negdje slabije odijeljena jedna od drugog posjedom porodice Kosača.«⁹

Za vrijeme Radosava počinje osipanje ovog prostranstva prodajom Konavala 1426. godine Republici sv. Vlaha i osvajanjima od strane Stefana Vukčića

7 A. Ivić, Vojvoda Radosav Pavlović, L.M.S. (245—246), 1907, 17.

8 A. Ivić, Vojvoda Radosav Pavlović, 12.

9 A. Ivić, Vojvoda Radosav Pavlović, 5.

i Turaka. Stefan mu je na jugu, počevši od zauzimanja Trebinja sa okolnim župama 1438. prisvojio sve osim Klobuka i katuna Vlaha Žurovića. Kosača će dobiti Klobuk po Radosavljevoj smrti, a na osnovu ugovora u proljeće 1442. sa Teodorom i Radosavljevim sinovima. Radosav je 1439. godine izgubio i prilode od jedne četvrtine drijevske carine, kad ga je iz Drijeva istisnuo Stefan Vukčić.

Teritorija Pavlovića u vrijeme njenih posljednjih predstavnika obuhvatala bi ove župe i gradove: Višegrad, Dobrun, Borač, Praču, s Novim ili Pavlovcem, Pale, cijelu Romaniju, Olovo, Ustikolinu i Glasinac.

Odnosi sa susjedima

Prilike u kojima je Radosav naslijedio svoga brata Petra, bile su vrlo nepovoljne. Težak položaj njegov i njegovog saveznika kralja Stefana Ostojića, još više se pogoršao energičnom akcijom Tvrtka II Tvrtkovića, koji je nastojao da se dočepa bosanskog prijestola. Na jugu Dubrovčani pomažu, doduše ne sasvim otvoreno, Sandalja i njegove saveznike Turke u njihovom osvajanju Pavlovićevog dijela župe konavljanske, nadajući se, da će na ovaj način povećati svoj posjed.

Dubrovčani su oduvijek nastojali da dobiju plodno Konavlje i grad Soko. Pošlo im je za rukom, da 1419. otkupe od Sandalja dio Konavlja, ali Pavlovićev nisu mogli da dobiju. Poslije smrti Petrove ponadali su se da će dobiti i zapadni dio. Zato aprila 1420. godine potajno pomažu Sandalja pri opkoljavanju grada Sokola, koji se idući mjesec kao i cijelo Konavlje nalazi u Sandaljevim rukama. Dubrovčani iskoristiše ovu priliku, da otkupe i drugu polovinu Konavlja. Pogode se sa Sandaljem i 20. maja izdadu povelju, kojom primaju Sandalja i njegovu porodicu među plemiće, poklanjaju mu kuću i zemlje i obećavaju da će mu plaćati 500 perpera godišnje za ustupanje Pavlovićevog dijela Konavlja i grada Sokola. Ovo ustupanje potvrđuje i Sandalj poveljom od 30. maja.

O akciji vojvode Radosava i kralja Stefana Ostojića u to vrijeme ne zna se gotovo ništa. Izgleda da je Radosav odmah započeo pomirljivu politiku, a svog rodaka, kralja Stefana, ostavio njegovoj sudbini. Naročito se morao čuvati da ne izazove na sebe srdžbu Turaka. Radosav je izbjegavao sukob sa Sandaljem, te je i ovaj ubrzo prekinuo napade, zadovoljivši se osvajanjem Konavlja. Jedino su Dubrovčani, osjetili gnjev Radosavljev, jer su im njegovi ljudi iz Klobuka nanosili štete. Zato se dubrovačko vijeće tuži 29. maja 1420. Radosavu i kralju na Klobučane. »Ovim prvim koracima obeležio je Radosav pravac svoje politike za jedan i po decenijum: poniznost i mir pod svaku cenu sa Turcima, izbegavanje sukoba sa Sandaljem i neprijateljsko držanje prema Dubrovniku«.¹⁰

Napredovanje kralja Tvrtka II krunisano je potpunim uspjehom. Vlastela bosanska je napuštala sve više kralja Stefana i Dubrovčani 15. juna 1420. ne šalju njemu već kralju Tvrtku poslanike radi potvrde konavljanske župe. Kralj Tvrtko II 16. avgusta potvrđuje ugovor, kojim je Sandalj ustupio cijelo Konavlje.

Pomirljiva politika vojvode Radosava urodila je dobrim plodom. Izgleda, da mu je brzo pošlo za rukom da zadobije tursko prijateljstvo. Odmah zatim Radosav je uspio uspostaviti vlast nad čitavom zemljom svoga oca pa i nad očevim dijelom Konavlja i grada Sokola. To se dogodilo nastojanjem Turaka, koji su nerado gledali, da Dubrovčani, podanici kralja ugarskog, povećaju svoj posjed.

I prema vojvodi Sandalju nastavio je vojvoda Radosav pomirljivo držanje. U oktobru zamoli on dubrovačko vijeće, da posreduje za mir između njega i

¹⁰ A. Ivić, Vojvoda Radosav Pavlović, 17.

Sandalja, na što Dubrovčani pristadoše. Mir je postignut u julu 1421., jer 23. jula mole Dubrovčani Sandalja, da se zauzme kod Radosava za njih.

Nastojanje dubrovačke republike, da proširi svoje granice pripajanjem Konavlja, išlo je teško. Ona polovina Konavlja, koja je nekad Sandalju pripadala, nalazila se potpuno u dubrovačkim rukama. Ali drugom polovinom župe zapovjedao je vojvoda Radosav. Dubrovačko vijeće je poznavalo prevrtljiv karakter Radosava, pa je vrlo pažljivo pristupilo ostvarenju svoje želje. S početka Dubrovčani se zadovoljiše da im Radosav potvrdi samo Sandaljev dio župe i grada Sokola, jer su se bojali da će ih on uznemiravati u posjedu. Radosav se odazva njihovoj želji i 3. novembra 1420. izdade im povelju, u kojoj »kao pravi prijatelj Dubrovniku potvrđuje zakletvom ustupanje one polovine župe konavljanske, koju im je dao Sandalj i potvrdio kralj Ostoja.«¹¹ Istog dana je dubrovačko vijeće izdalo povelju, u kojoj obasipa Radosava pohvalama i zaklinje mu se na svako dobro, ljubav i prijateljstvo.

Izdavanjem povelja, kojim se potvrđuje ustupanje župe konavljanske i sklapa ljubav i prijateljstvo Radosava i Dubrovniku, ponavljajući se od sada vrlo često. No kao što se zaklinjao Radosav često na mir i ljubav s Dubrovnikom, isto je tako često i lako gazio svoje zakletve.

Zbog tih prijateljskih veza, Sandalj je zatražio od Dubrovčana natrag grad Soko, jer mu tobože sultan prebacuje, što je grad ustupio Dubrovčanima. Veliko vijeće je 21. decembra 1420. moralo donijeti odluku da se Soko vrati Sandalju. Krajem aprila i početkom maja 1421. godine Dubrovčani su u sporazumu sa Sandaljem potpuno napustili grad Soko i u njega su bile smještene ponovo i Sandaljeve i Radosavljeve čete, prema staroj podjeli Konavala i Sokola.

Dubrovčani se i pored toga, nisu odrekli raditi i dalje na zadobijanju Radosavljevog dijela Konavala. Brailo Tezalović, a i mnogi drugi, neumorno su radili na pridobijanju Radosava da pristane na pregovore. Ali »vojvoda Radosav ima osnovnu crtu svog oca, da nikom nije pouzdan prijatelj, kako Dubrovčani vele, bio je — zmiya koja truje svu Bosnu — kad mu se čini da je potrebno i da od toga može imati koristi on falsifikuje povelje i gazi zakletve. Dubrovački susedi, nalazili su da je to bio jedan od najpodmuklijih ljudi svoga vremena. Pregovarati s takvim čovkom bila je teška stvar, teža time više, što se i ono što je bilo svršeno nije moglo i smatrati kao svršeno.«¹²

Na kraju, Radosav ipak pristade na pregovore i posla u Dubrovnik Živka Milovića. Dubrovčani u ove pregovore ubrzo uvukoše i Sandalja, tražeći i njegovu pomoć. On im je savjetovao da i Radosavu ponude onu sumu koju su njemu isplatili. Ali, Radosav ni ovaj put nije bio iskren. Stalno se kolebao.

On je želio, da ne pušta lako iz svojih ruku Konavlje, a i žao mu je bilo, da ne dobije dobar otkup, koji mu je trebao za gradnju novog utvrđenog grada. Zato nije želio sasvim prekidati pregovore, bojeći se da Dubrovčani ne odustanu od kupovine. S druge strane, Radosav se kolebao da li da Dubrovniku ponudi cijeli dio svojih Konavala ili da izuzme Cavtat i Obod, ili da možda ustupi samo grad Soko. Može biti da je tako radio pod uticajem kralja Tvrtka II kome nije bilo drago gledati na komadanje svoje države. Osim toga pregovori nisu mogli uroditi plodom jer je Radosav tražio 14000 dukata, a Dubrovčani nisu mogli pristati i zbog Sandalja kome su isplatili 12000 dukata. Odnosi između Radosava i Dubrovniku počeli su se stalno pogoršavati i zaoštravati. Radosavljevi ljudi

11 A. Ivić, Vojvoda Radosav Pavlović, 21.

12 V. Čorović, Kako je vojvoda Radosav Pavlović prodao Dubrovčanima Konavlje (1423—1427), Godišnjica Nikole Čupića 35, Beograd 1927, 75.

sve češće su uznemiravali dubrovačke posjede u Konavljima, a krajem februara 1422, po Radosavljevom nalogu, njegov kastelan Branko iz grada Sokola poslao je ljude da opljačkaju dubrovačko-konavljanskog kneza Pavla Rastića što je kod Dubrovčana izazvalo ogorčenje. Dubrovčani 26. februara javljaju o ovom vojvodi Sandalju, a 27. t. m. tuže se Radosavu i mole ga, da nadoknadi štetu i kazni svoje ljude. Dubrovčani su se požalili i vojvodi Sandalju da posreduje u nastaloj situaciji.

Ovim napadom Radosav je želio da prisili dubrovačko vijeće da pristane na njegove uslove u pogledu prodaje župe konavljanske. On je tražio da Dubrovčani plate za Konavlje sa Obodom i Cavtatom 14000 dukata, da mu dadu jednu kuću u Dubrovniku i jedan vinograd. Na sve ove uslove Dubrovčani nisu htjeli da pristanu.

Radosav se nije ni docnije sasvim smirio. U jednom momentu njegov odnos prema Republici se poboljšao, te su Dubrovčani pokušali da otpočnu pregovore. Ali već 30. novembra 1422. oni mole Sandalja, da preduzme korak protiv kastelana Branka u Sokolu, koga Radosav neće da kazni. I sam Sandalj je želio mir u svom susjedstvu i to silom, jer krajem 1422. ili početkom 1423. dolazi do sukoba između Sandalja i Radosava. Sandalj je uspio da u ovom sukobu od Radosava uzme njegovu polovinu tvrđave Soko. U njihovom međusobnom izmirenju, do koga je ubrzo došlo, posredovao je Vukac Hranić, tast vojvode Radosava. Radosav se u međuvremenu izmirio i s Dubrovčanima koji ga sredinom februara 1423. primiše za svoga građanina. Za uzvrat, on im je, početkom aprila potvrdio ranije dobijene privilegije i Sandaljev dio Konavala, a 7. aprila 1423. izdao povelju o ustupanju svog dijela tvrđave Soko. U toj povelji Radosav se Dubrovčanima zakleo, »... da smo Dubrovniku dobri i verni i srdačni prijatelji i da njihove trgovce i njihovo blago čuvamo, da će u svako vreme biti na pomoć Dubrovniku, i braniti njih i njihovo vladanje od svake sile i zlobe i pomagati ih u svemu; da neće iz njihove polovine konavoske župe primiti ni jednog čoveka u Trebinje i u svoj deo Konavlja.¹³

Sve dok u svoje ruke nisu dobili kastel Soko, Dubrovčani nisu mogli sigurno raspolagati ni s dijelom Konavala dobijenih od Sandalja. Ujedno su smatrali da je time riješeno i pitanje druge polovine Konavlja, samo treba sačekati. Podjela kupljenog zemljišta i njegovo agrarno uređenje moglo je od strane Dubrovčana biti provedeno. Usljed stalnih pobuna, mira u Konavlima nije bilo ni 1423., ni 1424., pa čak i tokom 1425. godine. Ustanike su pomagali ne samo Radosavljevi, nego i Sandaljevi podanici. Sve te okolnosti uticale su na Dubrovčane da još energičnije potraže način kako bi što prije otkupili i dobili pod svoju vlast i Radosavljev dio Konavala. Zbog toga Dubrovčani šalju Radosavu poklisare da pokušaju ponovo pregovarati, povećavajući i cijenu otkupa. U Dubrovniku se krajem juna 1423. smatrala ova stvar potpuno zreloom. Početkom jula vojvoda je u svemu bio saglasan sa dubrovačkim poslanicima. Prodaja Konavala bila je gotova, trebalo je samo pregledati i potpisati povelje. Ali nezadovoljni što se stvar svršava bez njih, neki od vojvodinih ljudi (prije svega Brailo Tezalović i Vlatko Tumurlić) odlučise da pogodbu onemoguće. Učiniti to, kod Radosava, nestalna i neodlučna u tom pitanju, nije u ostalom bila teška stvar. Na prekidanje daljih pregovora uticali su zatim i nepredviđeni Radosavljev gest prema dubrovačkom građaninu Paladinu Gudnuliću kojeg je dao zatvoriti jer mu nije isplatio bratovljev dug, a zatim i učestali napadi Radosavljevih podanika na dubrovačke karavane.

Radosavljevi podanici ometali su saobraćaj, pa su i jedna i druga strana osjećale svu tegobu takvog stanja koje nije ni rat ni mir. I sam vojvoda uvida da se tako ne može doći do sporazuma. U februaru 1425. sam inicira obnavljanje pregovora. Prva praktična posljedica tih pregovora bila je energični stav Radosava prema odmetnicima. Na vojvodu i njegove ljude uticali su, nema sumnje, vrlo mnogo i politički događaji ovog vremena, prije svega turski upad u Bosnu 1424. I Radosavu, kao i drugima bilo je potrebno sigurnije sklonište, (kao npr. Dubrovnik), a za slučaj nesreće i povećana suma gotovog novca. Zbog toga, od početka 1425. njegove ponude postaju sve ozbiljnije.

Paniku, koja je u Bosni nastala zbog prisustva Turaka, nastojali su da iskoriste Dubrovčani, te su obnovili akciju za kupovinu Radosavljeva dijela Konavala. Ne žaleći novac, oni bogatim obećanjima nastoje da pridobiju Radosavljevog tasta, kneza Vukca, zatim uglednog vlastelina Braila Tezalovića, a na kraju i Radosavljevu ženu Teodoru. Ali, sva ta nastojanja ostala bi još dugo bez uspjeha, da 1426. godine Turci zbog razmirica bosanskog kralja i vlastele nisu ostali čitavo ljeto, pljačkajući na sve strane. Vojvoda Radosav je uspio sačuvati svoje oblasti od turske pljačke, ali ga je to tursko prijateljstvo koštalo mnogo novaca. U takvoj situaciji i Radosav bi prinuđen da Dubrovniku ustupi svoj dio Konavala. Poslije izvjesnih prethodnih pregovora koji su imali za posljedicu dubrovačku sklonost da plate više, a Radosav da ustupi još i Obod i Cavtat, krajem 1426. upućeno je Radosavljevo poslanstvo s knezom Brailom na čelu u Dubrovnik, s ovlaštenjem da u njegovo ime sklopi pogodbu.

Krajem decembra 1426. (31. XII) bile su izmijenjene potpisane povelje te su Dubrovčani početkom januara naredne godine mogli obavijestiti vojvodu Sandalja da su završili posao s Radosavom oko njegovog dijela Konavala. O tome su nam sačuvana četiri dokumenta datirana sva jednog istog dana 31. decembra 1426. godine. Dva od tih dokumenata pisao je Radosavljev logotet — dijak Ostoja Čeljadinović, u ime Radosava i njegovih poslanika. »Prvi njegov dokument sadrži uslove ugovora sa zakletvom vojvode Radosava, njegova sina Ivaniša i njihove vlastele: da će, ustupajući Konavle pod tim uslovima, uvek biti spremni da oružjem brani Dubrovčane, kao braću i prijatelje svoje, a tako isto i sve njihove zemlje od svakog neprijatelja, kao i sebe i svoje zemlje.«¹⁴ Drugi dokument je priznanica na 13.000 dukata, primljenih u gotovom novcu.

Ostala dva dokumenta pisao je dubrovački logotet — kancelar Rusko Hristiforović. »U prvom je pristanak na uslove i zakletva dubrovačkog kneza i vlastele: da će sve uslove uvek tačno ispunjavati i zauzimati se za vojvodu Radosava i njegovo potomstvo, kao i za svakog drugog od svoje vlastele; a drugi dokument je priznanica, da su Dubrovčani primili od Radosavljevih poslanika njegovih 6000 dukata i uložili ih u svoju državnu blagajnu uz ugovorene kamate.«

Prema tim dokumentima vojvoda Radosav je, u ime svoje i svoga potomstva, ustupio Dubrovčanima sav svoj dio Konavala, Obod i Cavtat, te se obavezao sve neprijatelje i uskoke iz dubrovačkih oblasti prognati sa svoje teritorije. Kao cijenu za svoj dio Konavla vojvoda je dobio kuću Žorete Palmotića u Dubrovniku, koju je Republika o svom trošku imala obnoviti i ukrasiti, 13000 dukata i 600 perpera stalnog godišnjeg dohotka. Umjesto ponuđenih 14000 dukata on je dobio 13000, ali i jednu stalnu rentu od 12000 perpera ili 4000

14 R. Grujić, Konavli pod raznim gospodarima od XII do XV veka, Spomenik SKA 66, Beograd 1926, 33.

15 Isto, isto, 34.

dukata. Vojvoda Radosav je obezbijedio sebi kod Republike, i 5% interesa na ulog od 12000 dukata, koje je mogao ostaviti tamo kao depozit. Radosav je dobio u Konavlima i 19 četvrtina zemlje, pošto je sva obradiva zemlja u Konavlima bila podijeljena na 75 desetina, sa 750 dijelova ili 3000 četvrtina. Radosavljevim poslanicima obećan je i dat po jedan dio zemlje, a Brailo Tezalović je i novčano nagrađen. Već januara 1427. upućeni su dubrovački poslanici da prime Konavlje, a Ivan Gundulić s posebnim zadatkom, da primi i ličnu zakletvu Radosava i njegova sina Ivaniša, a zatim da ode kralju Tvrtku II i od njega dobije potvrdu. Nije sačuvana nikakva povelja bosanskog kralja koja bi govorila o tom potvrđivanju, ali se sa sigurnošću može reći da im je Tvrtko potvrdio taj posjed i to bez ikakvog tributa koji bi mu se plaćao.

Primanje i podjela ovog dijela Konavala izvedena je u potpunom miru. Vlastelici koji nisu htjeli da postanu dubrovački kmetovi, samo su se mirno iselili u Trebinje i okolne župe. Ali, pored svih svečano izdatih zakletvi vojvode Radosava, da će poštovati sklopljene ugovore i štiti Dubrovnik i njegove oblasti od svakog neprijatelja, Dubrovčani su uskoro morali da brane Konavlje baš od samog Radosava.

Konavoski rat

Neposredno poslije kupovine i drugog dijela Konavala (1426) vojvoda Radosav Pavlović je nastupao kao veliki prijatelj Dubrovčana, ali se ubrzo pokazalo da on nije bio zadovoljan ovom prodajom. Dubrovčani su s njim imali neprilika već u proljeće 1427. godine, kada su njegovi ljudi u Trebinju uhvatili nekoliko Dubrovčana i zatvorili ih. Ubrzo je došlo do novih incidenata insceniranih od strane ljudi vojvode Radosava, što je natjeralo Dubrovčane da upute proteste vojvodi Radosavu, a zatim i samom kralju. Međutim, vojvoda se opravdavao optužujući nekolicinu dubrovačkih trgovaca da su njegovi dužnici, iako to normalnim sudskim postupkom nije mogao dokazati. To mu nije smetalo da u otkobru 1429. zaplijeni čitav jedan dubrovački karavan s tkaninama. Na dubrovačke žalbe, prijetio je vraćanjem povelja, što bi značilo prekid odnosa.

Veliko vijeće je 15. novembra 1429. godine donijelo odluku da se u Cavtatu prevlaka ima spojiti s mora na more jarkom, širokim 10 koraka, da se u doba bježanja narod konavski može za njim sklonuti. »I taj jarak bijaše uzrokom da je Radosav Pavlović zaratio na Dubrovčane ratom, koji ih je stajao neizrecive brige, nebrojeni novac i koji ih je doveo konačno u podređeni odnošaj naprama Porti.«¹⁶ Iako odluka o prokopavanju kanala i razdvajanja Cavtata od kopna nije imala nikakve veze s prethodnim događajima, zaplijenom dubrovačkog karavana u Bosni, ražestilo je Radosava, koji je tražio povod za oružani napad. Kopaње kanala poslužilo mu je kao dobar razlog za prigovore i proteste koje je uputio dubrovačkoj vladi. U grad pod Srdem uputio je svoje poslanstvo. Poslanstvo je u njegovo ime uložilo proteste i trebalo je da naplati kamate na Radosavljev uloženi novac u Dubrovniku, ali su namjeravali i da podignu sav Radosavljev novac, oko 6000 dukata. Oba zahtjeva knez i Malo vijeće su odbili. Nepovoljan ishod pregovora poslužilo je Radosavu da bez objave rata napadne Republiku. Njegovi ljudi, predvođeni Radojem Ljubišićem, napali su 26. aprila 1430. na Ljutu u Konavlima. Time započinje rat između dva susjeda.

Odmah poslije napada Dubrovčani su zatražili pomoć na svim stranama: od kralja Žigmunda, kralja Tvrtka II i Sandalja Hranića. Ali, odziv nije bio ni

16 Ć. Truhelka, Konavoski rat (1430—1433), G.Z.M. BiH, Sarajevo 1918, 150.

brz ni odlučan. Kralj Tvrtko II je osuđivao Radosavljev postupak, ali nije mogao ništa da preduzme zbog sultanove zaštite koju je Radosav uživao. Slično je reagovao i Sandalj Hranić. Dubrovčani su pokušali da zaustave Radosavljeva neprijateljstva i na taj način što su sukobu davali daleko širi karakter, izazivajući uplitanje kralja Žigmunda, a zatim i Porte. Dubrovčani su izbjegavali da se pojave na Porti, strahujući da ne budu potčinjeni plaćanju harača. Zbog toga su se angažovali na sklapanju saveza s kraljem Tvrtkom i Sandaljem, kako bi zajednički podnijeli troškove za dobijanje dozvole od sultana za napad. Očekivali su da za 70.000 dukata mogu dobiti čitavu Radosavljevu teritoriju i podijeliti je među sobom. Dubrovčani bi učestvovali sa 20.000 dukata, kralj s 40.000 i vojvoda Sandalj s 10.000 dukata. Pri diobi Dubrovnik bi dobio Trebinje i Popovo, a drugo bi podijelili između sebe kralj i vojvoda. Saveznici bi se dalje obavezali plaćati sultanu sumu danka koju mu je Radosav plaćao. Uz sve ove pregovore vodile su se i vojne akcije u kojima su Dubrovčani angažovali izvjestan broj najamnika iz Italije i Albanije. Radosavljevi ljudi nisu ostajali dužni, tako da se ratovanje produžilo.

U to vrijeme Dubrovčani su saznali da je kralj Žigmund poslao Stevana Bileka u Jedrene te i oni poslaše svog sugrađanina Živka Đurkovića da bi bio pri ruci ugarskom poslaniku. U Dubrovniku se znalo da je i vojvoda Radosav, čim je otpočeo rat, poslao u Jedrene Ostoju Paštrovića, da se potuži na Dubrovčane koji neće da mu vrate Konavljia koje je on njima dao samo u zalog. Sultan je tada donio odluku da njegov subaša Karadža ode i kod Radosava i kod Dubrovčana i ispita stvar. Pred turskim poslanikom su Radosav i njegovi ljudi, isto kao i pred sultanom, tvrdili da nije Konavljie bilo prodato, nego u zalog dato. Carski poslanik zatražio je tada od Dubrovčana da vrate Radosavu njegovu polovinu Konavala ili će u protivnom intervenirati carska vojska. Dubrovčani su ga uzaludno uvjerali da su Konavle kupili, a onda su zatražili da akta o kupovini Konavala pokažu i samom sultanu.

U septembru 1430. iz Dubrovnika su otputovali u Jedrene Petar Lukarević i Đorđe Gučetić. Osim dokazivanja ispravnosti dokumenata, njima je naloženo da od sultana traže i naknadu ratnih troškova koju su zamislili u ustupanju Trebinja sa Lugom, Vrma i tvrđave Klobuk. Kod sultana su se suočili dubrovački poslanici i Radosavljev poslanik Ostoja Paštrović. Dubrovčanima nije bilo teško da originalima povelja dokažu svoju ispravnost. Energični rad dubrovačkih poslanika, potpomognut ugarskim poslanikom, uredio je najzad željenim plodom. Sultan Murat II je poveljom u junu 1431. potvrdio Dubrovčanima kupljeno Konavle, a na ime ratne štete ustupio im Trebinje, Vrm i Klobuk. Međutim, Radosav se usprotivio i odbio da izvrši sultanovo naređenje.

U međuvremenu, on se pomirio s kraljem Tvrtkom koji je bio nezadovoljan što su Dubrovčani pristali da sultanu plaćaju danak i što hoće da uzmu bosansko zemljište. Kralj Tvrtko i Radosav, zatim, su se potrudili da sultan opozove svoju odluku. Oni su poslali Ostoju Paštrovića s 15.000 dukata i naredbom da se s tom sumom novca postara da sultan opozove naredbu. Da bi sproveli u život sultanovu darovnicu i Dubrovčani bi trebali potkupiti sultana novcem, pa su na kraju digli ruke od toga i počeli neposredne progovore s Radosavom.

Ratno stanje nanijelo je osobito velike štete dubrovačkoj trgovini, jer je Travunja, koja je bila sva u ratnom području, po svom prirodnom položaju zakrčila glavni put dubrovačkim karavanima, koji bi polazili na srpske rudnike i trgovišta. Taj put išao je preko Trebinja, bilečkih Rudina, Cernice (Gacka) i Čemerna u dolinu Sutjeske, a onda na Gornju Drinu. Sada je trebalo ići na Slano

i niz Popovo Polje na Neretvu i dalje u Bosnu, ali i tu je put na istok bio zatvoren, jer je iz Gornje Bosne opet vodio put samo preko zemlje Pavlovića na Drinu. Tako je veliki dio rudnika i tržišta, od Trebinja do Olova i do Kosova Polja, dubrovačkim trgovcima bio nedostižan. Sav promet između zaraćenih susjeda bio je prekinut, a kamenita Travunja je osobito teško osjećala zabranu izdatu 27. septembra 1430. da se u Trebinje ne smije izvoziti žito.

Vrlo značajna pojava u ovom ratu je i veliki broj prebjega. »Tih prebjega bilo je dosta a osobito kmetovi Radosavovi, koji je bio opak gospodar, bježali su, kad god bi mogli, sa stokom i čeljadi na dubrovačko zemljište, gdje bi se zakmetili i time napućivali nekrčene zemlje. Te migracije trajale su za cijelo vrijeme rata dok ih Malo vijeće nije zaključkom od 6. januara 1432. obustavilo.«¹⁷

Još za vrijeme dok su se Dubrovčani zalagali da sklope s kraljem Tvrtkom i vojvodom Sandaljem savez protiv Radosava, izbio je sukob između kralja i Vukašina Zlatonosovića, završen istrebljenjem ove stare vlasteoske porodice. Nije jasno kako su tekle stvari i gdje su ležali uzroci ovog obračuna. Nastavak ovih događaja bio je rat između kralja Tvrtka i despota Durada. U jesen 1432. oba koncentrišu vojsku u graničnim oblastima. Ratovanje se završilo porazom kralja tek sljedeće godine. Na stranu despota stao je Sandalj Hranić, a Radosav je u prvo vrijeme bio uz Tvrtka. Poslije poraza kralja, Radosav prelazi pobjedničkoj strani i miri se sa Sandaljem. Tvrtkov položaj još više se pogoršao kad su njegovi protivnici doveli u Bosnu protiv kralja radeći na tome da ga zbače i sasvim istisnu iz Bosne.

Sukobi kralja i despota Durada nisu prekinuli pregovore o miru između Radosava i Dubrovčana. Pregovori o miru trajali su nekoliko mjeseci, a najviše teškoća bilo je oko dubrovačkih zahtjeva na ime ratne štete. Posljednji dubrovački zahtjevi bili su da kralj Tvrtko izda povelju koja bi im garantovala očuvanje mira. Dubrovčani su odustali od zahtjeva za naknadu štete i pristali na zaključenje mira bez posebnih materijalnih interesa. Pregovori se završise u oktobru 1432. mirom na bazi uspostavljanja stanja od prije rata.

Dubrovačka povelja o ovom miru nije sačuvana zbog nepažnje kancelara Nikole Zvizdića. Srećom sačuvana je povelja o tom miru, što ju je Radosav izdao 25. oktobra 1432. Dubrovniku.

»Mirovni uvjeti su bili ovi:

1. Potvrđuju se sve stare povelje, što ih obje strane imaju,
2. Otkaz poklada Radosavova prodaju se na dvije godine.
3. Radosav odriče se svih prihoda i danaka, koji su dospjeli za čitavo vrijeme rata.
4. Svoje uskoke ne smiju proganjati.
5. Sužnji oslobadaju se bez preuzma ili inog otkupa.
6. Radoslav dužan je ishoditi u kralja Tvrtka potvrdu mira.
7. Istu potvrdu dužan je ishoditi na Porti.
8. Njegova palača u Dubrovniku vraća mu se u onom stanju u kome je.
9. Objе strane praštaju ubojstva i uvrede te niko ne smije iskati krvi, spominjati smrti, osvete ili vrazde dokle svijet postoji.«¹⁸

Deseta tačka u ovom ugovoru imala bi biti, da se Radosav obavezuje prognati iz Trebinja i Huma Ljubišiće i čitavo pleme Ljubibratića, a to je kako se vidi izostalo. Ovaj zahtjev ponavljali su Dubrovčani kroz pune tri godine,

17 Ć. Truhelka, Konavoski rat, 156.

18 Ćiro Truhelka, Konavoski rat, 156.

kad bi se povelja riječ o miru. To bi im bila glavna utjeha za sve štete iz ovog rata, ali im nije pošlo za rukom da je uvrste u ugovor. Od progona plemena Ljubibratića Dubrovčani su na kraju odustali. I danas ima seljaka Ljubibratića u trebinjskoj okolici.

Odmah su Dubrovčani javili svojim poklisarima na bosanskom dvoru da odu do Radosava i da od njega preuzmu zakletvu na njegovu povelju. U svom gradu Borču lijepo je Radosav dočekaio dubrovačke poklisare, ali se polaganje zakletve otešlo nekoliko mjeseci. Uzrok ovom odgađanju polaganja zakletve je u tome što Radosav nije želio da mu se zakune i sin, jer je za to bio premlad. Dubrovčani su isticali da kod zakletve ne odlučuju godine, nego pamet, a Ivaniš je razumom daleko nadmašio svoje vršnjake.

Kralj Tvrtko II Tvrtković je 2. marta 1433. izdao povelju, stavljajući na nju srednji viseći pečat, kojom je potvrdio nastali mir. Radosav Pavlović je tek 25. marta 1433. položio zakletvu u ruke dubrovačkih poklisara. S njim su se zakleli knezovi: Jurko Vladimirić, Aleksa Paštović, Vukašin Zbislčić, Brailo Tezalović, a listinu o tome napisao je dijak Ostoja. Među rotnicima nije bio knez Ivaniš, ali se Radosav zakle da će se i on zakleti kada bude dostojan da im se zakune. Dubrovčani su zatražili posebnu povelju od Radosava, kojom obećava da će se Ivaniš naknadno zakleti. I 30. maja 1433. ponovo se uspostavi slobodno kretanje iz jednog kraja u drugi.

»Tako je nakon pune tri godine okončan taj spor, koji ni jednoj strani nije donio ni zrna koristi, a objema prouzrokovao bezbroj brige, štete i krvi i troškova, koji su za financijalne prilike onog doba bili upravo nedostižni.«¹⁹

Sukobi sa Stefanom Vukčićem — Kosačom

Razvoj političkih odnosa u Bosni doveo je do rasporeda snaga u kojem zakonitom kralju Bosne Tvrtku II Tvrtkoviću skoro nije ostalo mjesta. Neprijateljski odnosi sa srpskim despotom Đurađom Brankovićem, sukob s oba glavna oblasna gospodara (Sandalj i Radosav) i pojava suparnika, doveli su Tvrtka u tešku situaciju. Promjenu i vraćanje na raniju ravnotežu pružila je smrt Sandalja Hranića 15. marta 1435. godine.

Radosav Pavlović je u trenutku Sandaljeve smrti naglo promijenio politiku i pretvorio se od saveznika pokojnog vojvode u ljutog neprijatelja njegovog nasljednika. Nakon skoro pune četiri decenije dominacije porodice Kosača, očekivao se njen pad i potiskivanje u drugi plan. Odmah nakon smrti Sandalja došlo je do otvorenog sukoba između Radosava Pavlovića i Stefana Vukčića, Sandaljeva nasljednika. Radosav je pokušao zauzeti Dračevicu i Vrsinje ali mu se to nije ostvarilo ni poslije mnogobrojnih pokušaja. Dubrovčani su pokušali posredovati u izmirenju zaraćenih strana te su se obratili pismom i jednom i drugom, ali sve je ostalo bez nekih rezultata. Stefan je zahtijevao da mu se ponovo vrati ono što je oduzeto i nadoknadi šteta. Zbog velikih opasnosti od Žigmunda, Tvrtka II i Radosava, Stefan Vukčić je sredinom 1435. pozvao Turke u pomoć. Odred od oko 1500 turskih konjanika stigao je početkom jula u Bosnu, istjerao sljedećeg mjeseca Ugre iz Huma i opustošio zemlje Radosava Pavlovića. Tursko prisustvo primoralo je Tvrtka II da se izmiri sa Stefanom, kralj Žigmund mu je potvrdio posjede, Venecija je na jugu prenijela sva prava i prihode koje je uživao Sandalj Hranić.

Najuporniji u svom neprijateljstvu ostao je Radosav Pavlović, te se protiv njega stvorio savez kralja Tvrtka II i Stefana Vukčića. Pred sam kraj 1436.

zaraćene strane se izmiriše, ali su tokom 1437. ponovo vodili rat. Već je postojalo pravilo da se unutrašnji bosanski sukobi prenose i na Portu. Do kraja 1437. Radosav je izgubio naklonost Turaka i Stefan je imao sultanovo naređenje da zauzme Trebinje. Početkom 1438. Radosav je zapao u tešku situaciju. Stefan mu je oduzeo Trebinje i povratio grad Jeleč u Podrinju, gdje je Radosav prigrabio dio teritorije Kosača poslije Sandaljeve smrti. U Vrmu je opsjedana tvrđava Pavlovića Klobuk. U tim danima su Dubrovčani govorili Stefanu da se »osvetio svome neprijatelju više nego njegov prethodnik«.²⁰

Ovaj rat protiv Radosava Stefan je započeo zajedno sa kraljem Tvrtkom. Odnosi su u toku rata vremenom ohladili, jer aprila 1438. Tvrtko više ne ratuje protiv Radosava. Oni su u međuvremenu sklopili mir koji nije doveo kralja u neprijateljstvo sa Kosačom. Rat se vodio i u avgustu kada Dubrovčani pokušavaju da izmire protivnike. Uspjeha nije bilo jer je Stefan zahtijevao od Dubrovačana Radosavljev dio carina. Pritiješnjen, Radosav je morao da traži spasa u izmirenju s Portom. U januaru 1439. Turci su provalili u Bosnu i doprli čak do Jajca. Stefanova zemlja nije bila opustošena, ali je Stefan morao Radosavu vratiti Trebinje i ostalo zemljište koje je osvojio. Da je vraćanje zemlje Radosavu stvarno izvršeno, pokazuju i arhivski podaci kojih nema mnogo. Vjerovatno turskim posredstvom, počeli su pregovori između Kosače i Pavlovića koji su do juna 1439. završeni mirom između dvije zaraćene kuće, koje su sada opet stupile u srodstvo, pošto se Radosav ponovo oženio Stefanovom sestrom Teodorom. Vijeće umoljenih 17. juna je donijelo odluku da se Stefan daruje povodom sestrine udaje, a 4. jula je upućeno i Radosavu poslanstvo sa darovima istim povodom.

Sukob između Radosava i Stefana reflektovao se i u Drijevimu. Drijeva su značila za njih mnogo, jer su imali stalna primanja od carine. Jedna polovina pripadala je Kosači a po jednu četvrtinu prihoda uzimao je Radosav i braća Radivojevići. Stefan Vukčić je već krajem 1435. poslao svog čovjeka Radonju da uzme dio carine Radosava Pavlovića, ali tada nije postigao ništa. Tri godine kasnije tražio je od Dubrovačana da njemu predaju prihode od Drijeva u koliko se odnose na Radosava. Dubrovačka vlada je odgovorila Kosači da ona ne može raspolagati novcem koji pripada Pavloviću. Spor se uskoro još više zaoštrio. Kako je Kosača dobio od sultana i ovlašćenje da oduzme dio drijevske carine od Radosava, on je naredio svome cariniku Cvetku da silom izvede tu namjeru. »Cvetko je upao u carinarnicu, uzeo kasu sa novcem i počeo na svoju ruku da prodaje so. Dubrovčani su zahtijevali od vojvode da im se vrati uloženi kapital i polovina od dobiti, a sa drugom polovinom neka radi šta hoće, samo neka im izda potvrdu da je on uzeo, da ne bi imali radi toga neprilika (8. aprila 1439). Dubrovčani su se nekako nagodili sa Kosačom, ali je Radosav zauvijek izgubio svoj udio u drijevskoj carini. Ista je sudbina zadisala i Radivojeviće, možda u isto vrijeme (1439), a možda i nešto kasnije.«²¹

Odnosi između Radosava i Stefana, poslije mira sklopljenog sredinom 1439. nisu naročito poznati. O nekakvom ratu ili sukobu za prvih mjeseci poslije sklapanja mira nema nikakvih tragova. Ali se isto tako ne može tvrditi da su odnosi među njima bili srdačni. Radosav se nije osjećao siguran u svojim primorskim posjedima. Krajem oktobra je preko svoga poslanika ponudio Dubrovčanima da proda Trebinje. Ivaniš Hrebjeljanović, poslanik Radosavljev, iz-

20 S. Ćirković, *Herceg Stefan Vukčić—Kosača i njegovo doba*, SANU Beograd 1964, 27.

21 M. Dinić, *Trg Drijeva i okoline u srednjem veku*, *Godišnjica Nikole Čupića* 1938, 134.

gleda da nije imao sva ovlaštenja oko prodaje, pa od pregovora nije bilo ništa. Početkom 1440. opet su zaratili Radosav i Stefan, pa je Stefan zauzeo Trebinje. Radosav je bio dužan Porti veliku sumu novca, vjerovatno, iz vremena kad je nastojao da povrati svoje zemlje u blizini Primorja. Taj dug nije bio u stanju da vrati ili nije htio da plati pa je Stefan dobio naređenje od Porte da pustoši i osvoji Radosavljeve oblasti.

»Početkom marta su, Dubrovčani pisali ugarskoj kraljici, da je Stefan dobio od sultana zemlje do morske obale i da je Radosavljeve zemlje skoro sve uzeo.«²² U aprilu je Radosav bio prisiljen da zatraži mir, pa 24. aprila šalje svoje poslanike u Novi Stefanu, kad su tamo bili i dubrovački poslanici. Dubrovčani su jasno vidjeli tursku politiku i opominjali su bosanske susjede da prijateljstvo kupljeno za novac nije trajno. Sve to nije pomoglo, jer ni pad Srbije nije urazumio bosansku gospodu. U proljeće 1441. Dubrovčani su ponovo pokušali da ih mire i s takvim namjerama uputili su svoje poklisare na dvor kralja i bosanske gospode. U toku ovih sukoba, u proljeće 1441. kralj je bio na strani Stefana Vukčića i Turaka, ali je razlaz uskoro uslijedio pa je Tvrtko prešao na stranu Radosava Pavlovića. Stefan je po naređenju Porte trebao napasti na Dubrovnik, te se ovi obraćaju za pomoć Radosavu i kralju Tvrtku. Povod ovom napadu je odbijanje Dubrovčana da isplate harač Porti, a ugostili su i srpskog despota Đurađa Brankovića. Stefan se prijateljski odnosi prema Dubrovčanima i savjetovao ih da pošalju svoje poklisare na Portu. Uskoro je Dubrovnik napustio srpski despot pa se situacija donekle popravila.

Krajem novembra 1441. umro je Radosav Pavlović, čovjek koji je mnogima zadavao mnogo muke svojim, inače, veoma prevrtljivim držanjem. Još nekoliko mjeseci su trajala neprijateljstva između Stefana i njegove sestre, udovice Radosavljeve i njenih sinova. Tad je Stefanu pripao i Klobuk, posljednje uporište Pavlovića na jugu. U toku 1442. među njima je sklopljen mir kojeg se Radosavljev nasljednik Ivaniš Pavlović držao i za vrijeme rata između kralja Tvrtka i vojvode Stefana.

Privredne i vjerske prilike na području Radosavljeve oblasti

Privredni razvoj oblasti Radosava Pavlovića treba posmatrati, na prvom mjestu, kroz odnose sa Dubrovnikom. Uzajamna razmjena dovela je do brzog razvoja trgovine i rudarstva, glavnih privrednih grana na području Radosavljeve oblasti. Za razvoj trgovine veliki značaj ima razvijenost karavanskih puteva. Dva glavna druma presijecali su Radosavljevu teritoriju i spajali je s Dubrovnikom. »Via Drine« polazio je od samog Dubrovnika preko Trebinja, Bileća, Gacka, Čemerna, Tjentišta, Foče, pa na Čehotinu preko Pljevalja ili Drinom do Lima, a »Via Nerente« od Dubrovnika preko Stona do Drijeva odakle se išlo do Bišća pod Blagajem, pa preko Vrapča, Konjica i Ivan planine u Bosnu, a kroz Bosnu preko Visokog, i Sutjeske do Olova. U Olovo se išlo preko Zagorja a odatle dalje u Zvornik i Srebrenicu. Preko Zagorja se obično odlazilo u Borač, Praču i Rogaticu, a iz Borča opet u Srebrenicu.

Za regulisanje međusobnih trgovačkih odnosa sa Dubrovnikom značajnu ulogu imaju povelje. Radosav je već 31. XII 1423. godine potvrdio Dubrovčanima privilegije koje su oni dobili od njegovih prethodnika, te bi se moglo pretpostaviti da su njima obuhvaćene i trgovačke povlastice koje je krajem XIV vijeka dodijelio Dubrovčanima Pavle Radenić. Tek pri kraju svog života 10.

22 S. Ćirković, Herceg Stefan Vukčić—Kosača i njegovo doba, 45.

aprila 1441. Radosav izdaje Dubrovčanima povelju koja se odnosi isključivo na slobodu trgovine na njegovoj teritoriji. Međutim, i pored garancija dubrovačkim trgovcima, dešavalo se da im bude oduzeta sva roba pa čak i da budu zatvoreni, što je sve izazivalo intervencije i proteste dubrovačke vlade. Za vrijeme ratnih sukoba trgovačka razmjena biva obustavljena, što nepovoljno utiče na trgovinske odnose na cijelom prostranstvu bosanske države.

U neposrednoj trgovinskoj razmjeni sa Dubrovnikom uvoz je uvijek bio veći od izvoza. U pogledu uvoza so zauzima prvo mjesto, pa onda razne vrste tkanine, ulje, riba, papir i ostali artikli. So, artikl neophodan za život ljudi i stoke, nabavlja se uglavnom iz Dubrovnika i Drijeva. »Trgovina solju bila je vrlo razvijena, tako da pojedine isporuke soli broje po 100, 230 čak i 472 tovara.«²³ Robna razmjena u Drijevima bila je vrlo razvijena što se može zaključiti po visini zakupnine za drijevsku carinu. Jednu četvrtinu drijevske carine dobiva i Radosav, sve dok ga Stefan Vukčić nije istisnuo iz Drijeva. »Dok je visina zakupnine drijevske carine 1365, godine iznosila 2400 dukata godišnje, 1428. godine Sandalj dobija — samo za svoju polovinu 1600 dukata.«²⁴ Iz ovog se može zaključiti da je Radosav dobio 800 dukata za svoju četvrtinu carine. »U sređivanju računa oko drijevske carine Dubrovčani su tražili od Stefana račun o Radosavljevom dijelu koji je oduzeo, a u pitanju je bilo 2500 perpera.«²⁵ Dubrovčani su uspjeli da održe trgovinu solju kao isključivo svoj monopol u čitavom zaleđu. Dok se u XIV vijeku prvenstveno uvoze artikli široke potrošnje poput soli, već od prvih godina XV vijeka u gradove istočne Bosne pristižu karavani natovareni velikim količinama tkanina i ostale robe. To se može vidjeti iz sljedeće tabele:²⁶

Mjesto	Tkanine	Tkanine i mrčarije	So
Prača	39 tovara	5 tovara	246 tovara
Borač	80 tovara	124 tovara	728 tovara
Olovo	—	32 tovara	—
Višegrad	33 tovara	35 tovara	—
Ustikolina	—	—	18 tovara

Iz tabele se može primijetiti da je na teritoriji Radosavljeve oblasti najrazvijenija trgovina bila u Prači i Borču, dok je u ostalim mjestima manjeg intenziteta. Vjerovatno je jedan dio ove robe otpreman dalje, u Srbiju.

U izvozu glavno mjesto zauzima izvoz olova. Pored olova izvozi se vosak, koža, stoka i stočni proizvodi. Rudnik Olovo, koji počinje da radi u drugoj polovini XIV vijeka, sada se eksploatiše još intenzivnije. Etimologija naziva Olovo najbolje svjedoči o bogatstvu njegovih rudokopa. Trgovinom olova sada

23 Desanka Kovačević-Kojić, Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države, Sarajevo 1978, 192.

24 M. Dinić, Trg Drijeva, i okolina u srednjem veku, 129.

25 S. Ćirković, Herceg Stefan Vukčić-Kosača i njegovo doba, 38.

26 D. Kovačević, Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni, Sarajevo 1961, 58.

se bave i domaći ljudi pored Dubrovčana. Izvoz voska iz ovih krajeva, u prvom redu iz Borča i Rogatice, iznenađuje svojim obimom. »Pojedine isporuke broje 15, 25, pa čak i 60 tovara voska.«²⁷ Zbog toga se s pravom može tvrditi da je u istočnoj Bosni bilo razvijeno i pčelarstvo. Ne smije se izgubiti iz vida da je vosak osnovna sirovina za proizvodnju svijeća, glavnog sredstva rasvjete u srednjem vijeku, te je zbog toga mnogo tražen na tržištu. Na unaprednje stočarstva ukazuje porast izvoza raznih vrsta kože. Isto tako izvoz žive stoke, u prvom redu konja, vezan je najviše za krajeve istočne Bosne. Uzgoj konja svakako je doprinio razvoju karavanskog saobraćaja, u kome je konj kao osnovno prevozno sredstvo, igrao važnu ulogu.

Privredni razvoj u XV vijeku doveo je do većeg razvoja starih trgova, poznatih još ih prethodnog vijeka, i nastajanje novih privrednih centara. »Između Foče i Goražda nalazio se trg Ustikolina, poznat još od 1394. godine po aktivnosti domaćeg elementa, koji naročito trguje voskom.«²⁸ Tu se dosta rano, u odnosu na ostale trgove u ovoj oblasti, javljaju Dubrovčani. Dubrovčane je privlačio trg, koji je u Ustikolini bio uspostavio knez Pavle Radenović i na kome se već tada, zbog prometa, naplaćivala carina. Razvoj Ustikoline nije dugo trajao. Već od druge decenije XV vijeka, sve je manje podataka o aktivnosti i domaćih ljudi i Dubrovčana. »Trg Prača, podignut na osnovu rudarstva, je do sada najstarije poznato mjesto u predjelima istočne Bosne, jer se pominje u povelji Bele IV iz 1244. godine.«²⁹ Od druge polovine XIV vijeka razvija se u značajan trg na kome dubrovački trgovci donose najviše so i tkanine, a domaći svijet trguje olovom iz obližnjeg rudnika. Preko mjesta Prače vodio je trgovački put iz Goražda u Mokro i Vrhbosnu. Borač nije postao privredno središte šire oblasti, nego je bio samo upravno središte i važno odredište karavana. Značaj samog naselja rastao je uporedo sa jačanjem političke snage i ugleda porodice Pavlovića, tokom prve polovine XV vijeka. Borač je uz Jajce i Bobovac, po opsegu i čitavom arhitektonskom sklopu, jedan od najvećih gradova srednjovjekovne Bosne.

»Iako je poznato još od 1407. godine, podgrade Višegrada počinje češće da se javlja tek od 1427. godine.«³⁰ Po broju svojih ljudi koji su ostavili traga u Dubrovniku, Višegrad je ispred Borča. Zbog pogodnog položaja, na ušću Rzava u Drinu, naročito za putovanja u oblast Srebrenice i preko Drine u Srbiju, karavani su posjećivali podgrade Višegrada. Privredna funkcija Brodara i Dobruna bila je sasvim skromnih razmjera. Razvoj ekonomskih centara, bilo da su to otvoreni trgovi ili podgrada, zavisi uglavnom od njihovog položaja na glavnom drumu i čestih prolazaka karavana.

I pored jake konkurencije, našao se prostor na kome se izrazitije formirao domaći trgovac. To su uglavnom bili trgovci iz Prače, Višegrada, Borča, te iz Olova. Tabelaerno je prikazan odnos visine zaduženja trgovaca iz mjesta na teritoriji Pavlovića prema ukupnom zaduženju cijele Bosne tokom prve polovine XV vijeka — 21.640 dukata i 5.638 perpera:«³¹

27 D. Kovačević, Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni, 173.

28 D. Kovačević-Kojić, Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države, 91.

29 D. Kovačević-Kojić, Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države, 37.

30 Ista, isto, 99.

31 D. Kovačević, Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni, 115.

Mjesto	Dukata	Perpera
Prača	42,7%	9,2%
Višegrad	3,6%	2,4%
Borač	3,4%	5,4%
Olovo	1,2%	—
Ustikolina	0,4%	3,1%

Po visini zaduženja možemo zaključiti da je domaći elemenat tokom prve polovine XV vijeka postao trgovački aktivan na širokom području. Iz tabele se vidi, da po visini zaduženja prednjače trgovci iz Prače, čije je stanovništvo trgovalo olovom. Brailo Tezalović, Bogdan Muržić i Brajko Hvacović, najkrupniji bosanski trgovci olovom, bili su iz Prače. »Aktivnost ljudi iz Prače varira od zaduženosti na 3.024 dukata 1427. godine, pa do 28, odnosno 18 u godinama 1447. i 1448.«³²

Uzrok pojave da domaći svijet u mjestima istočne Bosne postaje određeni činilac u bosanskoj privredi, nije zbog prednosti položaja ili izvora sirovina u odnosu na centralni dio države, nego je druge naravi. U centralnoj Bosni su se zbog bogatstva rudnika srebra, »formirale jake dubrovačke kolonije, čiji su članovi u rukama držali niti cjelokupne trgovine, te na taj način onemogućili domaćem življu da dođe do izražaja...«³³ Olovo je imalo veliki značaj za trgovinu domaćih ljudi i neki od njih su njim trgujući postali trgovci krupnih razmjera. Što se tiče Dubrovčana, i oni su se bavili trgovinom ovom rudom, ali ne u tolikoj mjeri kao trgovinom srebrom. To potvrđuje činjenica da u Olovu, i pored njihove zainteresovanosti za ovaj rudnik, ipak nema Dubrovčana u tolikom broju da čine posebnu nascobinu, kao što je to bio slučaj iz rudnika srebra. Ni u Višegradu nema dubrovačke kolonije, a u Borču ako je i došlo do njenog formiranja, ona se nije razvila do velikog obima.

Vojvoda Radosav Pavlović, kao i njegova porodica, održavali su aktivne veze sa patarenskom crkvom. O tome imamo mnogo dokaza u sačuvanim spomenicima. Tako na prinjer mrtvo tijelo kneza Pavla Radenovića, oca vojvode Radosava, odneo je da sahrani Vlatko Tumarlić pataren. Taj Vlatko se spominje i na dvoru Radosava Pavlovića. Na dvoru vojvodinom osim ovog Vlatka spominju se još dva patarena: Radin krstjanin i Radišin Vukšić. Dubrovčani u svom pismu za kralja Žigmunda od 20. juna 1430. vele »... u ovim krajevima katolička vera nema većeg neprijatelja od patarena Radosava. Iste godine ponavljaju Dubrovčani u drugom svom pismu »najgori pataren bič katoličke vere.«³⁴ I posljednji Pavlovići primaju u nasljedstvo i održavaju do pada Bosne veze s bosanskom crkvom. Treba spomenuti i vjeroispovijest stanovništva toga kraja.

U toj oblasti (između gornjih i srednjih tokova Bosne i Drine sa sjedištem u Borču) ne spominju se franjevci niti katolička crkva; tu je očito još rano preovladalo pravoslavlje. Pravoslavlje je moglo zračiti iz Dobruna kod Višegrada, gdje se nalazila crkva za koju se misli da je građena u XI ili XII vijeku. U

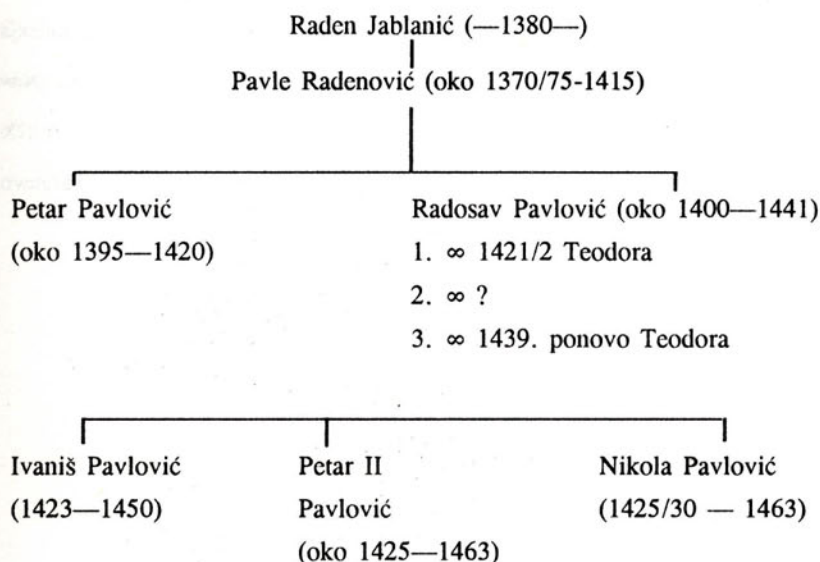
32 D. Kovačević, Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni, II2, II3.

33 D. Kovačević, Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni, I32.

34 A. Ivić, Vojvoda Radosav Pavlović, 2.

Olovu je sagrađen franjevački samostan u drugoj polovini XIV vijeka. Mogao je nastati i na poticaj stranog svijeta koji je tu bio (Dubrovčana), i koji je, kao i na ostalim našim trgovima i rudnicima gdje je boravio, nastojao da se ponaša po običajima svoje zemlje, te tako i vjeru ispovjeda i vrši vjerske obrede. Bogumili su svojom osobenom naukom između ostalog lišili srednjovjekovnu Bosnu i crkvene arhitekture. Ono što su gradili, to su bile kapele po grobljima. O jednoj većoj takvoj crkvi imamo u pisanim spomenicima Dubrovačkog arhiva više spomena. To je nekadašnja glasovita crkva na Glasincu, u državi Pavlovića, od koje su nam do danas preostali samo temelji i u njenoj blizini mnoštvo stećaka.

RODOSLOVNA TABLICA

L I T E R A T U R A

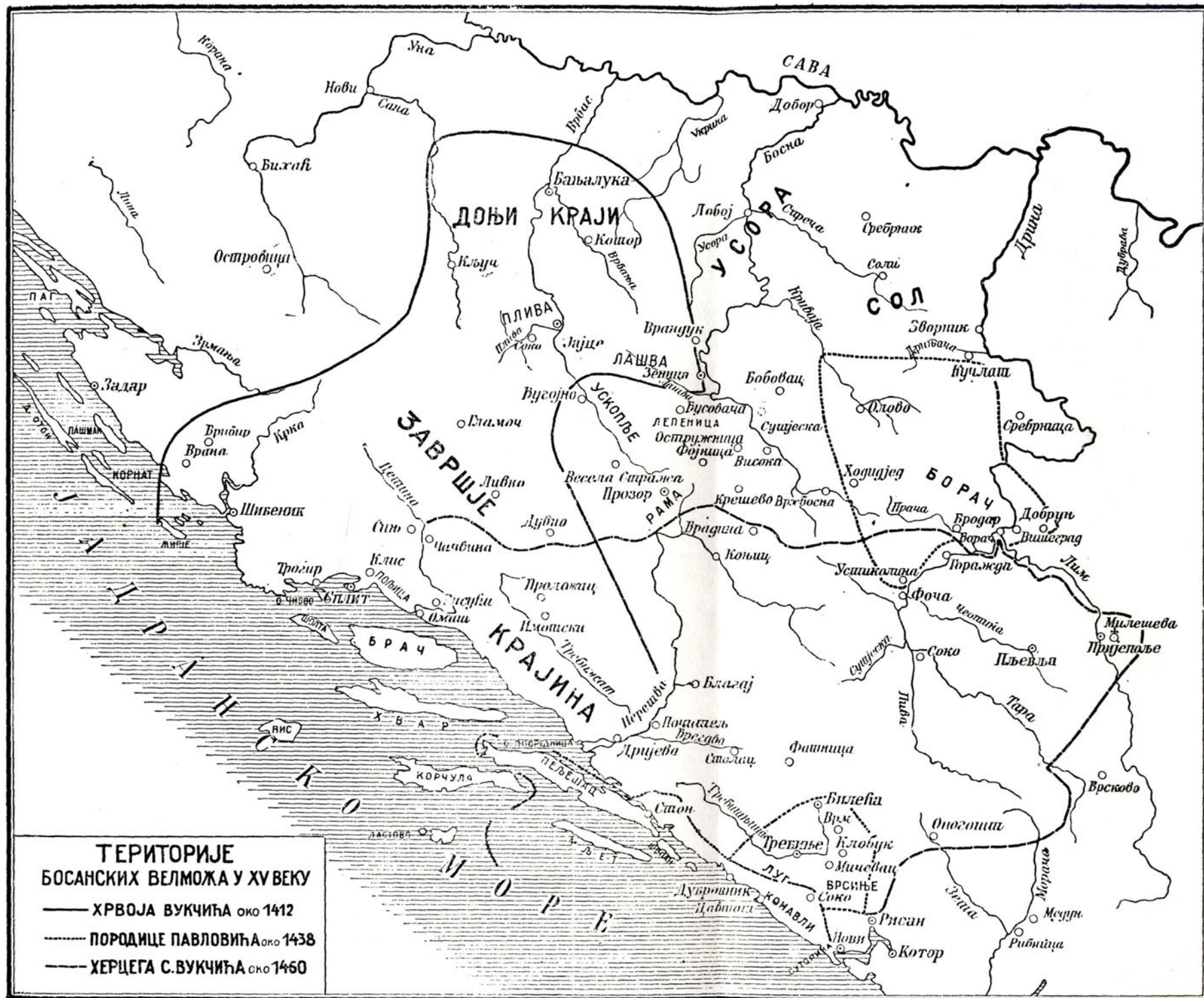
1. S. Ćirković, Istorija srednjovjekovne bosanske države, Srpska književna zadruga Beograd, 1964.
2. S. Ćirković, Herceg Stefan Vukčić—Kosača i njegovo doba, SANU Beograd, 1964.
3. V. Ćorović, Kako je vojvoda Radosav Pavlović prodavao Dubrovčanima Konavljje (1423—1427), Godišnjica Nikole Čupića 35, Beograd, 1927.
4. M. Dinić, Trg Drijeva i okolina u srednjem veku, Godišnjica Nikole Čupića, Beograd, 1938.
5. R. Grujić, Konavli pod raznim gospodarima od XII do XV veka, Spomenik 66, Beograd, 1926.
6. A. Ivić, Vojvoda Radosav Pavlović, Letopis Matice srpske (245—246), Novi Sad, 1907.
7. D. Kovačević, Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni, Sarajevo, 1961.
8. D. Kovačević-Kojić, Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države, Sarajevo, 1978.
9. D. Mazalić, Borač, bosanski dvor srednjeg vijeka, Glasnik hrvatskih zemaljskih muzeja u Sarajevu, godina LIII — 1941.
10. D. Mazalić, Kraj iz koga su Pavlovići porijeklom, Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo, 1950.
11. J. Radonić, O Knezu Pavlu Radenoviću, Letopis Matice srpske (211—216), Novi Sad, 1902.
12. Ć. Truhelka, Konavoski rat 1430—1433, Glasnik Zemaljskog muzeja BiH XXIX, Sarajevo, 1917.
13. P. Živković, Tvrtko II Tvrtković — Bosna u prvoj polovini XV stoljeća, Sarajevo, 1981.

RADOSLAV PAVLOVIC AND HIS ERA

SUMMARY

The aristocratic Bosnian family Pavlovic had command over property in eastern Bosna during the 14th and 15th century. The highest glory was reached during the reign of Pavle Radenovic. He was killed in a fight with the feudal lords in Sutjeska in 1415 A. D. Radoslav Pavlovic (about 1400—1441) inherited the property of Pavlovic family after his brother Petar's death. On the family land of duke Radoslav Pavlovic, which extended between the rivers Drina and Bosna and from river Spreca to the river Praca, the capital was Borac. Besides this town he owned the following places in upper Bosna: Olovo, Praca, Pavlovac, Visegrad, Dobrun, Ustikolina on river Drina above Foca, Glinac, Hrtar (the center and the district), Pale and the whole Romania mountain. Besides this, he inherited properties in the south of Bosna, which covered three districts: Trebinje, Vrm and Banjanac and half of district Konavljanska. On the property, were the following towns: Trebinje, Bileca, Klobuk, Vrm, Sokol, Ljuta and Cavtat.

During the time of Radoslav started the attrition of the property through the sale of KonaVal to Dubrovnik in 1426 and the occupation of the territory by Stefan Vukčić and the Turks. Stefan took over Trebinje in the South including the surrounding districts except Klobuk and sub-district Vlaha Zurovica. Because of Cavtat, he started war with Dubrovnik (1430—1432), and in 1439 he started losing income from Drijevska customs. Radoslav Pavlović died at the end of Nov. 1441 — a man who gave distress to many through his unpredictable behavior. After the occupation of Bosna in 1463 by the Turks, Pavlović was not mentioned any more and his property was taken over by the occupants.

**ТЕРИТОРИЈЕ
БОСАНСКИХ ВЕЛМОЖА У ХУВЕКУ**

- ХРВОЈА ВУКЧИЋА ОКО 1412
- ПОРОДИЦЕ ПАВЛОВИЋА ОКО 1438
- ХЕРЦЕГА С. ВУКЧИЋА ОКО 1460